

Nere oroimenak

La revista «Fontes Linguae Vasconum» desarrolla su labor para el estudio de la lengua vasca, en la doble vertiente de investigación lingüística y de divulgación de textos inéditos hasta ahora.

La fuente preferente de los documentos publicados radica en archivos y colecciones que recogen datos antiguos, total o parcialmente desconocidos. Esto no quiere decir que tengamos que excluir aportaciones contemporáneas que, por su carácter testimonial de variedades dialectales poco conocidas, o por la peculiar situación de aislamiento en que se encuentran, merezcan ser recogidas en las páginas de la revista.

Hoy presentamos una muestra del dialecto altonavarro meridional, cuyo exponente más cualificado son las pláticas de Joaquín Lizarraga, párroco de Elcano. Es el dialecto que alcanzó mayor extensión territorial en el País Vasco, y corresponde a la lengua hablada por los habitantes de Pamplona, hoy en avanzado proceso de extinción.

Perpetua Saragüeta Saragüeta, de 73 años, natural de Mezquiriz y residente en la capital navarra ha redactado sus memorias, «Nere oroimenak», en la lengua que heredó de sus antepasados. No es una nueva pluma en el mundo de las letras vascas. Colaboró asiduamente en tres publicaciones periódicas, desde el año 1928 hasta 1936. Enviaba crónicas locales a «La Voz de Navarra», de Pamplona; «Argia», de San Sebastián, y «Euskalduna», de Bayona, con los seudónimos Txorrondo y Aritz.

El pasaje que aquí se incluye, recoge datos personales de su juventud, tal como ella misma los relata en el citado trabajo inédito, concluido en 1977.

Consideramos interesante este testimonio y esperamos volver a insertar otros pasajes en números sucesivos, para conocimiento de los estudiosos.

J. M. S.

PERPETUA SARAGÜETA

I

1905eko dagonilaren iruan, goizeko seietan sortu nitze, ogei egun len-txago amak eror aldi bat ederra artu zuelakoz. Nere amatxik erraten zue nitzala *luze ta mear*; eta nik erraten dut, *mundu guziein bear*. Egun bat iruzkiz betea zela, eta ni sortu nitzen etxea ordu berean artu zuelaik. Ala, ba, ni sortu nitze Mezkiriz-ko barride batean Txorrondo deitzen den Arakiñean. Nere amatxin aita eta ama orduko aspaldik ilak, zire arakiñak.

Nere aita Auritzen zela belar ebakitzen alde batera, iakin zuelaik nere ama minekin zegola, etorri zen laister eta galdin zio nere amatxiri:

— Nola dago nere andrea?

Eta erran ziola amatxik:

— Orai berean sortu da aurra!

— Zer da, nexkakoa edo mutikoa.

— Nexkakoa.

— Ba, zaku bat agotz.

Nere amatxiri ezitzego ongi jua ateraldi ori. Bera pozez betea zego ama eta alaba ongi ginela...

Sortu ta biramonean bateiatzen ze aurra. Niri ala egin zirate, eta zarrrena nitzen bezala, bateioko aitetxi eta amatxiak izan zire, nere aitein aite eta amaren ama.

Ultziak biltzen aiko zire, ortziralia zen eta denbora ezin ederragokoa. Agotzak bide guztitik... eta udako ultzi urriña bide guzian. Elizan bateiatzeko tenoria etorri zelaik, iakin gabe niorek ze izen bear ziren apezak. Etorri zenean denbora ala erran omen zio: Gaur dagonilaren laua, gaur badugu gizon izen anitz, baño andre batena bakarrik eta izen ori eman zaio: Perpetua da eta ori da eraman biar duena.

Denak ixilik, ez bai zute sekula entzun izen ori. Eta erran zio: Errain diozie anitz aldiz Perfecta, baño ez du inport. Perpetua da eta ala deitu bear zaio.

II

Kontrabandoa.—San Juan goizean, garagarrillein ogeite lauean mile bederatzi egun eta amabor tzean, ez nue uste nere aita arrixku aundietan ibiltzen zela guri azteatik. Ezta buruan pasatzen ere; baño aurak gine eta etze guk iakiteko gauza.

NERE OROIMENAK

Nik goiz artan ez nue entzuten batre asotsik. Iaiki eta jua nitz e amaren gelara, eta gaioa negar minak artua zego. Galde egin nio zertzu en, baño ezin aterazi nio eta azkenean erran zire: zure aita io dute anitz eta Iruñara ereman dute giltzapera. Jua gine biek mezara aitarendako eskatzera.

Amak meza ondoan deitu zue Iruñara, etze oraño urrutizkiñaik, baño argieñak bazue poste zenbaitetan itz egiteko bidea, eta itz egin zue berak azi zuen aur baten amarekin. Nafarro guzian ezagutua zen, andre irakasle guzien zuzendaria Nafarroan. Eta ez dakit zer intzuen baño, atsalde artan berean etorri ze nere aita etxera. Gizajoa dena kolpatua, dena odol guziz betea. Urte bat osoa kosta zitzaio pixke bat sendatzea.

Baño sendagileak ikusi ziolaik parte eman zuen edo salatu eta karabinoeroak bota zuzte gorputzetik eta eman ziote bertze zigorraldi zerbait. Ongi merexie zute. Oietaik zer itzaropen izen dezakegu?

Baño, gaizki, gaizkiago ze bere lagunak egin ziona. Erriko mutil batek jua beartzue nere aitaikin, zaldi eder batekin Frantziara. Baño mutil onek, berak jua bearrean, iorri zitue karabinoeroak arrapa zezaten nere aitari; eta aisa denendako baño nere aitaindako makurren makurrena. Ameriketara jua ze eta an dago. Obe du, bertzenaz denek begi iluneikin begiratuko zute Mez-kirizko guziek. Orai ioka nezake edozein gauza ez dela gogoan pasten ere ori bezalako bertze bat.

Lemixiko urtean nera aita desinik gelditu ze sendagilletaik sendagilletara. Gañera noiznai deitzen zute legegizonek eta jua bear izaten zue. Gañera motel motela zego. Nik erran dezaket, arrapatu zekoten gibeletik, urte batean gure azienda jua zen, eta deus gabe gelditu ginela. Bei eta aratxe bagindue bedratzi buru, bi beor, eta multa eta bertze arat onatekin deus ere etzigute utzi.

Eta egun batean etorri zire lau gizon baitutzera etxe berria, eta orduen nere amatxi atera ze, eta erran ziote:

— Noren etxea bearduzie? Etxea eta lurrak nereak dire, eta nere alabain senarrak ez eta alabak ere ez du deus egitekoik ebekin.

— Paperetan erraten du arenak direla.

— Non dire paper oiek?

— Bai, gizon zurea iltzeaikin paratu dute zure alabain senarrain izenean.

— Nork manatuik, ez eta nere senarrain izenean ere? Nere aitak eta amak neretako utziak dire eta oraño nik ez dut berexi norendako geldituko diren; oraño ni bizi naiz.

Orduan jua zire gizonak, deus erdietsi gabe. Erroibarreko idazkariak eginikeko saltsak azkenean nik garbituak dire, naigabe aundiak pasatu onduan...

Zaldia in nagusiak iruzurtu zuen giltzepeian egon zen orduetan. Guanze ikustera eta erran zio, erran zezala zaldia berea zela eta ixil ixila denak berak ordaindiko zituela; sendatzeko ere berak egingo zituela kontu guziak. Oraño ezta agertu deusetara. Eta baliatu ze, zeren nere aita ligualdi arekin aski buru motelaikin gelditu zelakoz. Bertzelaz egia errain zue denen gañetik, eta orduen bai ordaindu bear izanen zuela guzia. Jaungoikoak barka dezola, aspaldik ila da.

III

Ikazkintza.—Aitak artzen zitue lanak alde batera, geienean Aurizko edo Aurizberriko mendietan, eta eskola ertsi zelaik osasuna galdu zuelako apezak aitaiki asi gine mendiko lanetan, eta ikasi gindue ongi. Aitak botatzen zitue bagoak eta gero ekentzen gindeko abar eta egur me guziak, eta zerra aundi batekin zerratzen gindue dena. Gero mallu-burdin eta ziri burdinekin xeatzen ginduze denak, eta ikatz egiteko balin baze, erematen gindue ikatz egiteko plazara eta an inguruka paratzen gindue egurra ongi txutik, eta gero gañan. Aundi aski zelaik gaña guzitik estaltzen ze egurra lurraikin, eta dena ongi gelditzen zelaik ematen zitzaio su. Berdin izaten zire bortz edo sei ikaztoki eta bertze aldi batzuten amar edo amabi ikaztegi. Eta errez bezala ateratzen zute eta zakuek betez juaten gine; eta berriz egur geiago egin, eta berriz ikatz egiten.

Ongi egonez geroz iñalakin lanean bear ederra ginduelakoz eta ez gindue lanain beldurrik. Ongi ikasi gindue, eta bertzelaz bearrai deitzen gindio eta ikasi biarko.

Bearrai deitzen ginduela ez da gezurra. Nik sei urte nituala deitu nue. Goiz batez, aitak astoai ekendu ondoan egur zama, sartu ze etxera gosaltzera. Eta nik erran nio: — «Ni jua nindeike astoakin mendira, jua eta banu nork kargatu. Orduen zuk gosaltzen duzun denboran ekarriko nezake».

Eta aitak erran zire: «Bearrak kargatuko dizu; zazi lasai edo trankil, ikusiko duzu zein ongi etortzen zaren».

Ala jua nitze asto gañan. Nik zautzen nue mendia, eta neure aitak manatu bezala, jua nitze lasaitasunez betea. Jua mendira, eta astoa bera paratu ze egur metain ondoan. Iautsi nitze ederki, ekendu nitio sokak eta egon nitze ixtenpat ia etortzen ze bearra; baño nior etze eldu. Orduen asi nitze bearrai deitzen, baño bearra etzela ageri. Ia aspertuxia etzelakoz nior ageri, asi nitze egurrak paratzen zamuketan, eta ongi fardelkerik gabe, arront ortan nindegoken bezala. Eta gañera egur anitz paratu nio. Soka nola paratu? Len bezala nindego astean, baño negarrik egin gabe. Asi nitze alde batera eta bertzera, baño azkenian erdietsi nue, eta etxera. Ederki jua ze astoa;

NERE OROIMENAK

etzitzego egurrik erori. Etxeko atarien zeude aita, ama eta amatxi, ia noiz agertzen nitzen.

Neure aitari ikusi orduko erran nio: — Aita, ez da nior etorri astoain kargatzera.

Eta aitak: — Nola egin duzu?

Nik: — Nola? Bearko nue!

Aitak: — Hori da bearra.

Neure aurtasunean, erran nio: — Ori ez da egiten; gaizki egina da.

Ori ze nere lemexiko aldie eta aitain ondarra. Nere aitain aitak ere gauza bera egin ziola berai, erraten zue...

Nere aita etze egundañõ geiago astoarekin agur eske juan. Zertarako? Bazue alaba, eta ekarriko zue.

Nere aitak deitu zio bearrari Sakarteko oianean, eta nik Irikoian eta Turtziperako artean. Irrigarria da baño, egia da.

Aitari mendian laguntzen gindue alguzia. Zerrutzen gindue egur lodienak eta matakan anitz egiten ginduzen aizkoraikin; gero ikatz plazan emeten gindeizko eskura, eta paratzen zitue zutik ikatz egiteko. Gañetik ikatz lur bat endaiain botatzen zue egurrein gañerañõ.

Ain barna sartzen zue endaiia, alako batian autsi zitue bi besoak, bi tokietatik. Ori egin zuenian izentze arroitu bat ain aundia, nik uste nue endaiia kiderra autsi zela. Berak ere kiderrai begiratu zue, baño gelditu ze erranez ez da kiderra.

Ni quartu nitze azten ari zirela bi besoak eta denak utzi eta iausti gindue etxera. Sendagilleak uste zue ezur bakarra eta ezkerreko besoan arreatzen zio; baño minik aundiena eskuñekoan zue. Zer oñazeak ote zitue! Baño ain ixila zen!

Ori gertatu zen mila bederatziegun eta ogeian, jorraillaren amabortzean. Nere aitak berrogeita bat urte ilabete berain bian beteak.

Egin gindue inalak sendaztiagatik baño etzue niok aztatu. Orduan anitz ongi solas egiten ze Ilarregiko andre batengatik. Ona izaintze, baño nere aitarekin etzue aztatu.

Iruñako gaxotegian ere egontze eta ielsotu zute ezkerreko besoa gañerañõ, baño ez gindue deus egin. Bortz illabete, baño deus bezala; ez ze deus erdietsi.

Bitartean guk iru ume zarrenak ai gine alguzia geuren lanean; aiziren erretzen zazpi ikaztegi eta gañera ai gine egur zeatzen eta biltzen iketz tokietara...

Perpetua SARAGÜETA

Perpetua Saragüeta, natural de Mezkiriz (Navarra), veterana escritora vasca, representante del dialecto altonavarro meridional.

